

Cando chegue o vindeiro 25 de novembro, a UNESCO _ben seguro_ declarará Obra Mestra do Patrimonio Inmaterial da Humanidade o inmenso patrimonio intanxible común a Galicia e ás comarcas estremeiras , que compartimos cos portugueses miñotos e trasmontanos. Emocións partilladas dun legado engastado na pel que se erixe para o mundo cun valor indiscutible de seu. Oralidade que se sente na poesía; improvisacións que cabalgan nun adaptarse ós tempos; patrimonio _da literatura oral, da cultura marítima ou das feiras e antroidos_ natural e transnacional. Case infinita. Unha cultura común dos pobos que cumpre coas condicións establecidas polo organismo internacional para proclamar o seu recoñecemento: unha proclama aos catro ventos que deixa atrás o desleixo de anteriores gobernos. Hoxe intelectuais e entidades únense en tempos de recuperación da memoria para apoiar aquela herdanza oral do galego-portugués como patrimonio da humanidade e, no excepcional da ocasión, a historiadora e investigadora do Museo do Pobo Galego Ana Estévez coordinou para este monográfico da RDL ideas, opinións e miradas de moitos dos implicados no proceso. Vólvese sobre outro parámetro: ir máis alá. Máis alá dun certificado de protección internacional. Máis alá da conservación museística ou recreación no escenario. Púlsase polo uso daquel patrimonio, como resposta eficaz á globalización.

O porvir

Toda obra colectiva, produto do pouso de séculos, pervive mentres lle é útil a un grupo humano e merece recoñecemento; en primeiro lugar, por parte dos membros dos grupos sociais que forman parte desa cultura, e despois, só despois, pode aspirar a que a respecten os demais. Cando falamos de patrimonio inmaterial adoitamos, inexplicablemente, esquecernos das persoas, da xente que mediante artificios ou recursos intanxibles coma a fantasía foron, son e serán a esencia creadora dese patrimonio e só nos limitamos a mirar para os vellos como derradeiros portadores de saberes e entenderes.

As preguntas poden ser: Entendémolos? Sabemos de que nos falan? Podemos considerarnos herdeiros lexítimos da súa sabedoría? Seremos capaces de partillar o seu "tesouro" en sisudos catálogos máis ou menos científicos (en Galicia levamos décadas de atraso nestes mesteres) pero, polo visto, escoitándoos, se é que o facemos, non adquirimos os coñecementos precisos para manter viva esa cultura que deles herdamos. E se non os entendemos, matamos a memoria; non somos dignos de que nos revelen o segredo do seu saber. A cultura e as súas formas perviven mentres nos serven para convivir e relacionarnos nun espazo cos iguais, cos veciños e cos diferentes. Do contrario esquécese ou desprézase e só será, como moito, un ben arqueolóxico, máis ou menos atractivo, pero inútil para o vivir cotián. A realidade demóstranos que as culturas non morren nin se fosilizan, que mudan e que se transforman, e que sempre terán parte, queirámolo recoñecer ou non, na nosa bagaxe cultural. A cultura está exposta ao devir e ás circunstancias que inflúen en cada tempo e lugar e é capaz de sobrevivir ao longo do tempo porque é dinámica e mutant.

Eu non quero que volvan as lareiras ás aldeas, nin que volvamos mallar co mallo, nin... O que si desexo é que nos sintamos orgullosos de saber facelo cando houbo que facelo, e de que os nosos devanceiros tivesen a capacidade e a intelixencia de superar a dureza daqueles traballos inventando ou acomodando maneiras máis levadeiras de facelos. Ata aquí chegamos e a nosa historia é a que é. A cultura popular galego-portuguesa superou moitos contratempes e, sen embargo, o substancial permanece coma un fermento catalizador capaz de afrontar agresións de todo tipo grazas, fundamentalmente, á transmisión oral. Que a lingua galega estea viva en Galicia, por exemplo, proba a convicción das clases populares galegas durante séculos..

A Candidatura proposta á UNESCO e o case seguro recoñecemento do Patrimonio Oral Galaico-Portugués como *Obra Mestre do Patrimonio Intanxible da Humanidade* propician a oportunidade para que reflexionemos sobre o porvir, o noso porvir como cultura singular e diferenciada. Mais, que vai significar ese recoñecemento? Que estamos acabados e que imos ser de aquí en adiante unha "reserva", unha cultura artificial, subvencionada e mantida para tranquilizar a conciencia dos depredadores en nome da globalización?

O futuro inmediato demanda reflexións profundas desde as administracións, as universidades, os centros de ensino, os museos, e, en xeral, de toda a sociedade. De onde vimos? A onde imos? Quen somos? Para comezar, os nosos dirixentes políticos e educativos, os intelectuais e as institucións que os representan, todos temos que facer un sobre esforzo, sen prexuízos académicos nin políticos, para erradicar a condición de cultura subalterna da nosa cultura popular, poñer os medios para a normalización lingüística do galego, e recoñecerlles dunha vez ás clases máis humildes os méritos históricos que lle corresponden por alimentar e manter vivo este ben que nos singulariza. Logo deberíamos traballar na procura de recursos didácticos que posibilitasen a posta en valor do inmaterial e demostrar na práctica a utilidade para o presente e para o futuro do noso patrimonio inmaterial común.

Falamos dunha cultura que se manifesta a través de códigos simbólicos que a maioría da poboación xa descoñece ou ignora, por tanto precisamos algo máis de fe no noso para que o porvir sexa tamén noso. Cando morre un vello, morre un mundo, é certo, mais tamén é verdade que con cada individuo que nace, grela unha esperanza; non nos obstinemos en que renegue do mundo do vello que se foi.

Antonio Reigosa, do Grupo Chaira

Improvisación oral en verso

Carlos Alonso Piñeiro

Pasado

A capacidade de improvisación é unha cualidade distinta das personalidades creativas que, en tódalas disciplinas artísticas, é especialmente valorado e que non tódolos artistas teñen. É por iso que nos tempos en que os métodos de reprodución e copia eran inexistentes ou moi rudimentarios, o acto creativo e a improvisación eran case que miméticos. A medida que estes soportes se foron extendendo e chegando ás masas, a improvisación practicamente desapareceu da vista/oído do espectador e quedou acobillada ou reservada na marxinalidade das diferentes artes (música, teatro, plástica,...). Na cultura popular de tradición oral produciuse unha evolución similar, aínda máis brutal se cabe xa que, aparte do proceso descrito anteriormente, sufriu do abandono ó que estivo exposto toda a cultura popular en si, de tal xeito que neste intre, faise difícil rastrexar cales son as formas "puras" da improvisación oral en verso que existiron en Galicia. Digamos que na modalidade de desafío ou picado chéganos vivas, polo que sei, - e aviso que non son un estudoso do tema, como o podería ser Domingo Blanco- na Comarca de Bergantiños

é *Regueifa* e na Comarca do Caurel, é *Brindo* ou *Loia* que son cáseque o mesmo, aínda que hai algunha diferenza entre eles. Tamén se fala da existencia do parrafeo na zona de Ourense, de que houbo cantos ó desafío en áreas do sur de Pontevedra, do interior próximas a Portugal, das enchoiadas, e seguramente algunha outra que descoñezo. Tampouco debemos esquecer o papel da improvisación en verso, agora xa inexistente noutras tradicións populares, e atrevome a mencionar, só por estar seguro, os *atranques* e *discursos* de Xenerais no Antroido do Ulla, pero case con seguridade, que tamén se daba nos *Cantares de Reis*, nos *Maíos*, nas *coplas* de entroido, nas loitas de mouros e cristiáns,... e por suposto en tódalas, ou en boa parte, das coplas compostas polos cegos das feiras, fístores e demais poetas das silveiras ou vates de lareira e fiadeiro que chamou o profesor Alonso Montero en algún artigo. En fin, como dicíamos ó inicio, que Improvisación Oral e Versificación Popular cáseque se identificaban.

Na actualidade:

O caso é que na actualidade, non quedan

máis de dez persoas con capacidade de manter un desafío improvisado en verso (polo menos esas son as que nós temos catalogadas.) Delas, cinco na Comarca de Bergantiños e unha no Caurel, ás que podemos considerar como transmisores da tradición, estando, catro deles, por riba dos sesenta anos e dous, ao redor dos cincuenta. En canto ós restantes, son xente nova da comarca de Vigo e un de Herbón (Padrón) que fomos gañando para a causa e que neste momento forman o núcleo sobre o que se sostén a esperanza da Improvisación Oral en verso.

Isto, con ser grave, non é o peor. O máis sangrante é a pasividade con que a Administración Pública e os demais estamentos culturais e sociais galegos deixaron a súa sorte unhas disciplinas que deberían ser piares fundamentais da cultura galega e pensemos no papel que xoga o bertsolarismo en Euskadi. E xa sabemos que Euskadi é outra cousa.

O futuro

A improvisación en verso ten futuro, pero este pasa o meu entender:

1º. Porque asumamos que o rexurdir da Improvisación oral en verso depende

de todos (administracións públicas, estamentos culturais e educativos, organismos cívicos e sociedade en xeral) e non só dun par de iluminados. Para isto urxiría articular un plan de revitalización que contemple o papel de cada un dos actores na conservación, aceleración, difusión e planificación do futuro.

2º.- Por ter claro que a Improvisación Oral en Verso é algo de rigorosa actualidade, que se enmarca dentro dun movemento global, cun potencial educador e normalizador do idioma inmenso, cunha forza como espectáculo irresistible e a un custe ridículo e cunha capacidade única para sintetizar e interrelacionar a linguaxe tradicional e maila culta e tamén as distintas disciplinas artísticas e incluso as novas tecnoloxías pero que isto todo só será posible se nos organizamos e se traballa conxuntamente, incluíndo neste traballo o apoio dos medios de comunicación.

Ben. No que queda vou explicar someramente estes adxectivos e cualidades que lle adxudiquei:

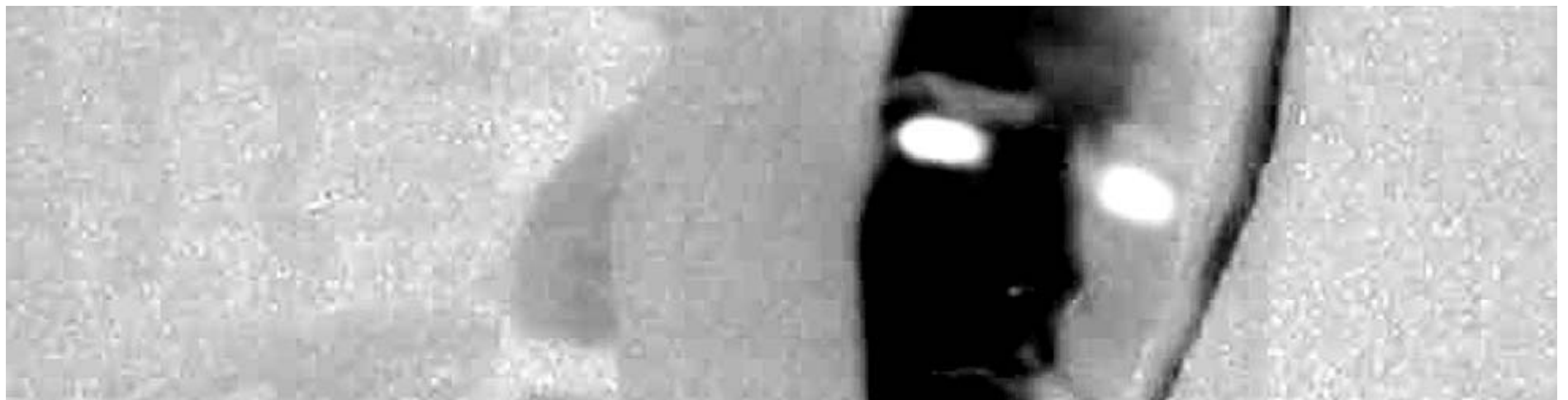
1. Que é de rigorosa actualidade, amósanolo o mundo do *Rap*, xa que este estilo musical nace cando os mozos dos barrios negros americanos improvisaban textos sobre bases rítmicas gravadas, é dicir, unha posta ó día da Improvisación Oral en Verso. Aínda hoxe, os considerados realmente mestros desta arte son os que teñen maior capacidade de improvisación (estilo libre). Cabe dicir que en Galicia temos a varios rapeiros improvisadores cun

engadímoslle a velocidade de respostas, o inxeño do que fan gala estes virtuosos da palabra e o humor que derrochan, as súas actuacións son sempre ben recibidas. Debemos engadir que, os organizadores, tan só teñen que asumir o custe de dous artistas e, facilitar se é posible, unha pequena amplificación para a voz.

5. A capacidade para sintetizar e interrelacionar a lingua tradicional e a culta, as distintas disciplinas artísticas e, incluso, as novas tecnoloxías, vén dado polo seguinte:

1. En Galicia estas manifestacións reflicten o emprego dunha linguaxe popular, pero por exemplo en Andalucía ou Cuba os *Troveros/ Repentistas* considéranse poetas a tódolos efectos. Hainos que non admiten "o picarse", aínda que moitos outros si que combinan ambos contextos, xa que saben que neste ámbito é onde máis se divirte o público.

2. No seu día os "contendientes dialécticos" bastáballes con presentarse diante do público coa súa habelenza e inxeño para improvisar coplas durante horas e tratar de aniquilar ó seu adversario para contentar ó público. Na actualidade, hai que velo dende a perspectiva de construír un espectáculo sólido e ter recursos para evitar que o público se aburra e se vaia, para o que, aparte de manter as mesmas habilidades que os nosos mestres, hai que ter ademais os coñecementos, ó meu entender, das distintas formas de versificación da tradición galega e mundial, técnicas do teatro improvisado e dos xogos de rol, ser

nivel elevadísimo por non falar incluso dos espectáculos de *Spoken Words* tan de moda en outros lugares e que en certos aspectos poderían entroncar co que falamos.

2 Que se enmarca nun movemento global, indícanolo a vixencia que teñen manifestacións similares, non xa no resto da península - Cantares ao *Desafío Portugueses*, tan vivos como sempre en Portugal, o *Bertsolarismo*, xa mencionado, en Euskadi, con competicións a tódolos niveis, organización profesional, programas de TV, público, etc., *Os Trovecos en Andalucía* e Levante, e outras en proceso de recuperación - senón en Latinoamérica (*Repentistas, Payadores...*) e noutras partes do mundo

3 O potencial educador e normalizador indica a experiencia que estamos tendo en escolas viguesas, apoiada inicialmente pola hoxe Delegada Provincial de Cultura en Pontevedra, Marta Souto, cando era xefa do Servizo de Normalización Lingüística Municipal, xa non só tratando de que aprendan a arte da *Regueifa*, que non é ese o obxecto, senón que descubran o mundo da poesía que, ás veces os ensinantes, teñen tanta dificultade para facerllo entender ós seus alumnos, sobre todo ós de Secundaria. E todo isto utilizando o galego como lingua vehicular.

4 A forza como espectáculo a un custe asequible, acredítalo os espectadores que asisten a estes, por agora, escasos eventos xa que a habilidade para a improvisación dentro dunha estrutura formal pechada como son os cuartetos octosílabos impresiona sempre. Se a isto

capaces de empregar recursos da linguaxe culta e, se se pode, ter sentido do ritmo, boa entonación, capacidade de acompañamento musical e espírito de innovación, pois mellor.

3. As novas tecnoloxías tamén teñen cabida aquí na medida en que nos fai máis doada a comunicación a distancia, cáseque en tempo real, xa sexa a través da voz ou da escritura e incluso, utilizando a nosa identidade verdadeira ou outra figurada. Tamén é útil para iniciarse nesta disciplina, para adestrarse, para conectar con improvisadores en tempo real e perfecto, xa sexa mediante teléfono móbil, chats en internet, etc., aínda que non sexan novas, xa houbo experiencias na Radio e na TV.

En fin, creo que as potencialidades quedan suficientemente acreditadas. Agora só agardo que o lanzamento desta candidatura a Patrimonio Inmaterial da Humanidade, independentemente de que se conquira ou non, sirva de rampa de promoción para esta bela arte de difícil práctica e para convertila en peza central da nosa cultura, que nos aproxime a súa vez, ós irmáns portugueses pero que tamén nos sitúe coas nosas peculiaridades no mundo da improvisación oral en verso que é fascinante. Como remate so me queda convidalos a asistir á 9ª edición do *Certame Internacional de Improvisación Oral* que organiza o Centro Veciñal e Cultural de Valladares o día 3 de decembro ás 18:00 horas, no Auditorio de Caixanova en Vigo e no que, de balde, terán ocasión de ver a improvisadores galegos, portugueses, colombianos e doutras partes do estado. Agardámolos e que disfruten.

Trazos da cultura oral

Xosé Manuel González Reboredo

As terras do noroeste peninsular constituíron dende tempos de Roma un espazo xeocultural coñecido orixinariamente co nome de Gallaecia. Pasado o tempo, a partir do século XII, xurdiron novos vínculos que deron lugar a realidades con matices diferentes, chamadas Portugal, Galiza, Asturias e León. Mais esas diferenzas non evitaron a continuidade neste ámbito do noroeste dunhas formas culturais populares que mantiveron ata o presente semellanzas notorias. Cantigas, lendas, contos, música, artesanías, formas arquitectónicas, e tamén aspectos da organización social, ou do universo das crenzas e saberes, son testemuñas que nos falan dunhas conductas coincidentes, comarcais ou xerais, entre galegos, portugueses nordurienses, bercianos, portexos e eonaviegos.

O fondo cambio que afectou ao noroeste peninsular nos últimos decenios fixo que esta cultura, transmitida principalmente pola vía oral e o exemplo práctico, entrase en precipitado proceso de liquidación. Non é doado, nos nosos tempos postmodernos, escoitar un cantar de arrieiro, ou ver un cego que recite romances en feiras e romarías. Con todo, sobreviven outras numerosas mostras na vida cotiá e na memoria da xente de idade. Aínda persisten romarías concorridas, como San Bento da Porta Aberta en Portugal ou Nosa Señora da Franqueira en Galiza, e tamén podemos seguir oíndo contos, actuacións de regueifeiros ou coñecer a mulleres que saben vellos romances aquí e alén Miño. Mantéñense como resistentes culturais o Entroido da Ribeira Sacra ou de Salcedo, na Pobra do Brollón, e son numerosas as lendas recollidas por diversos investigadores galegos e portugueses nos últimos decenios. Os exemplos citados,

escollidos entre outros moitos, manifestan que esa cultura tradicional ten aínda vixencia, malia o seu perigo de desaparición, o que permite rescatala do esquecemento e sometela a un proceso que implique darlle nova utilidade no actual marco cultural e social. Numerosos grupos folklóricos e institucións levan a cabo un meritorio labor de recollida e recontextualización neste campo. Pero a importante bagaxe cultural que conservamos estivo sempre necesitada dunha iniciativa integradora que proxectase tanto aos portadores da tradición como aos seus divulgadores cara un proxecto máis conxuntado de difusión. Nesta liña hai que situar a meritoria iniciativa de *Ponte nas Ondas*, entidade integrada por centros de ensino galego-portugueses, que asumiu a difícil, mais esperanzadora, iniciativa de elaborar unha candidatura para que este patrimonio fose proclamado *Obra Mestra do Patrimonio Inmaterial da Humanidade* pola UNESCO. Xunto co investigador portugués Álvaro Campêlo, tiven a honra de colaborar como asesor etnográfico na elaboración do preceptivo dossier para presentar a candidatura, e iso permitíume coñecer de primeira man a constancia, dedicación e entusiasmo dos compoñentes de *Ponte nas ondas*, quen tiveron que vencer numerosos atrancos para chegar á situación presente, na que a candidatura xa superou o trámite técnico-burocrático e está en agarda de decisión definitiva a finais deste mes de novembro.

Polo xeral as accións sobre o patrimonio etnográfico son valoradas como un luxo engadido que está ben fomentar pero que, por dicilo con verbas vulgares, non "dan de comer". Entendo que esta é unha visión errada da realidade. Porque en todos os

países avanzados resulta cousa sabida que as formas de cultura aparentemente superfluas teñen unha incidencia ás veces decisiva no benestar material da poboación. Conservar e difundir o patrimonio cultural pode ser un bo negocio, non só por razóns doadamente apreciáveis, como o fomento do turismo, senón por outras menos visibles, pero dende logo máis fondas. Como non procede estendérmonos nisto, cinxireime a salientar unha boa razón práctica que fai pertinente a presentación desta candidatura.

Unha Galiza implicada a fondo na Unión Europea, e, polo tanto, capaz de superar os límites impostos polos estados e as súas subdivisións internas, necesita construír amplos espazos de intercambio humano e económico. Nesta situación parece lóxico que, ademais de manter relacións con outras terras da península e Europa, fomentemos de maneira especial as que se refiren ao contorno que nos rodea. Se nos coordinamos axeitadamente cos nosos veciños do noroeste podemos chegar a mellorar as limitacións que pesan sobre nós no que se refire a potencial demográfico ou económico. Dende esta perspectiva, os trazos da nosa cultura oral nas súas relacións con Portugal, e co occidente de Asturias e León, son un motor axeitado para reforzar unha conciencia de afinidade compartida que favoreza a colaboración en todos os ámbitos do vivir diario na procura dun xusto e merecido benestar.

Vista así, penso que a nosa vella cultura oral non é algo trasnoitado, obxecto como moito da súa conservación en museos ou arquivos sonoros, senón un ben de utilidade, que debemos promover para chegar con bo pé ao futuro.

As imaxes corresponden a unha escea de baile a principios do século pasado e un momento da montaxe de "O compás do outono" en San Domingos de Bonaval nunha foto de N. Santás en Compostela (2002). As dúas ilustran o texto de González Reboredo, membro do Museo do Pobo Galego e da sección de Antropoloxía Cultural do Consello da Cultura Galega

Contos para a memoria

Paula Carballeira

Din que a memoria é fráxil, pero eu non estou de acordo. A memoria é o que nos fai inmortalis, gaña a miúdo a loita contra o paso do tempo que nós, irremediabilmente, perdemos. A súa aparente fragilidade só é unha artimaña para que a mimemos, para que a coidemos e a alimentemos de lembranzas. Na memoria viven as claves que nos responden ás preguntas sobre a nosa orixe e o noso destino.

Din que quen conta historias, quen conta contos, vai reinventando a súa vida, porque con cada historia contada, @ narrador/a deixa un pouso de si mesm@: unha imaxe, un arrecendo, unha sensación, un sentimento. E así, na roda da transmisión oral, quen recibe garda na memoria non só as palabras, senón os pousos d@ narrador/a. Se cadra é por iso que @s que temos o conto como oficio sentimos unha enorme responsabilidade. Non só unha responsabilidade coa historia que estamos a contar (porque ás veces os contos parecen ter alento e se non lles chista o xeito no que están a ser contados castigan ao imprudente cun sabor acedo no padal e un baleiro no estómago), tamén temos unha responsabilidade con nós mesm@s, con como queremos ser lembrad@s.

Cando eu nacín, xa case estaban esquecidas as lareiras, as longas noites de inverno á luz do candil ou da vela, os camiños escuros no monte ou os segredos das encrucilladas. A miña nai contábanos os contos mentres preparaba a comida nunha cociña de butano. Falábanos de sete cabritos, de lobos, da nena esa coa carapucha vermella, dunha galiña que quería cocer pan e ninguén lle axudaba, da flor de Lirolai. Daquela, eu pensaba que o meu irmán e máis eu éramos as únicas persoas no mundo enteiro que escoitábamos eses contos, que a miña nai os gardaba especialmente para contárnolos cando nos portábamos ben. Logo souben que os coñecía máis xente, pero non me sentín

desilusionada, porque só na miña memoria o cesto que levaba carrapuchiña arrecendía á tortilla de patacas que preparaba miña nai cando nos contaba o conto. Quero dicir con isto que as historias son sempre as mesmas, pero somos nós quen as facemos propias, e as persoas que compartimos unha lingua, uns referentes,

unha maneira de ver a paisaxe que nos envolve, compartimos tamén unha tradición que nos axuda a comprender a vida.

Non creo necesario insistir sobre a necesidade de ser conscientes da tradición que nos define nun mundo cada vez máis uniforme e intolerante coas diferencias.

Porén, non deixa de ser curioso que unha sabiduría ancestral, ben lonxe da era das telecomunicacións e da virtualidade, borre as fronteiras políticas, no noso caso entre Galiza e Portugal, para ensinarnos que a miúdo as diferencias son só aparentes, e que por baixo delas corren as mesmas augas, as que nos falan de quen somos e nos dan unha lixeira idea de por qué estamos aquí.

Cómpre lembrar. É un bo exercicio.

E poucas veces lembramos palabras. Lembramos músicas, luces, cheiros, caras, sons, momentos fuxidíos na inmensidade do tempo. As palabras veñen despois. A memoria parece escoller o inmaterial para a súa almacenaxe, seica ocupa menos espazo e é o máis semellante ao que entendemos como alma.

O corpo, o traxe do inmaterial, chega máis tarde, e é aí onde as diferencias escollen os seus disfraces. Se perdemos a memoria, perdemos a alma, volvémonos persoas sen pousos que compartir. Cando isto acontece, deixamos de ser inmortalis.

O intanxible común

Francisco Fernández Rei

Moi probablemente o vindeiro 25 de novembro a Unesco declare Obra Mestra do Patrimonio Inmaterial da Humanidade o inmenso patrimonio intanxible común a Galicia e ás comarcas estremeiras de Asturias, León e Zamora, que compartimos cos portugueses miñotos e trasmontanos. Ese día será o triunfo dunha candidatura de base, impulsada desde outubro do 2001 pola asociación escolar "Ponte... nas Ondas!" e polas Escolas asociadas á Unesco, que no seu posterior camiñar foi contando co inequívoco apoio de diversas asociacións e institucións galegas e portuguesas e tamén co apoio de asociacións e entidades do Eo-Navia, do Bierzo e das Portelas.

Son testemuña de que cando chegou a esta Academia Galega, ó Museo do Pobo e ó Consello da Cultura un escrito das asociacións impulsoras dando información e solicitando a adhesión, os respectivos plenarios foron totalmente receptivos. E tamén lembro que, cando hai un par de anos, Santiago Veloso veu a Cambados a unha asemblea da Federación Galega para a Cultura Marítima e Fluvial para informar desta candidatura á Unesco, a xente da Federación acabou facéndoa súa e volcouse totalmente nela, polo que cando esa Federación acordou editar

unha revista, *Ardentía*, o primeiro número dedicouno integramente ó patrimonio inmaterial dos ríos e dos mares da Gallaecia. Pase o que pase o 25 de novembro, o intenso labor feito para divulgar e acadar a candidatura da tradición oral galaico-portuguesa nunca será traballo perdido. E non teño ningunha dúbida de que moitas persoas continuarán a ser portadoras das múltiples manifestacións dese patrimonio.

Ás dúas beiras do Miño e da raia seca haberá xente que seguirá a mergullarse na tradición oral para devolvernol nos historias de vida de galegos e portugueses, cos seus xeitos de falar; e seguiranse a recoller coplas e cantigas populares, regueifas e romances, contos reais ou fantásticos e lendas, así como a gran riqueza léxica e fraseolóxica relacionada cos oficios, cos labores do campo e do mar e co variado ciclo das festividades anuais.

Na comarca do Ulla vibrarán cos xenerais e en Salcedo co seu oso, na Terra de Lemos cos compadres e comadres, en Laza cos peliqueiros e en Verín cos cigarróns, no Salnés cos choqueiros e coas comparsas, como tamén se vibrará en tantos lugares onde haxa manifestacións parateatrais encadradas no ciclo do Entroido.

En Vilafranca do Bierzo os rapaces volveranse vestir con "cañaveiras ou mazandois", que cortarán na mesma mañá do primeiro de maio, para así festexaren o maio-mozo, o único exemplar vivo dos moitos maios humanos galegos noutrora existentes. E en Ourense, Pontevedra e noutros lugares farán maios figurativos, que terán forma de barcos en vilas mariñeiras como Marín ou Vilagarcía.

Nos dous costados da ría da Arousa e da de Pontevedra, o derradeiro día do mes de abril, -e sempre antes do sol baixo, tal como dicían os vellos-, volveranse poñer ramos de xesta nas portas das casas e nos coches, como antes se poñían nos carros tirados por animais. E con estes "maios" a xente do Salnés e lugares veciños estará a transmitir unha milenaria tradición da Gallaecia, que un Concilio de Braga prohibiu no séc. VI, á vez que Martiño Dumense ou Bracarense denunciaba iso como culto propio de seres infernais.

En todos os lugares da Gallaecia acenderanse cacharelas na noite de San Xoán; e cando sexa día, moitos madrugarán para lavarse co orballo e coas augas que recenden a fiúncho, a menta, a poexo e a tantas plantas recollidas nos lameiros.

As imaxes corresponden ó arranxo das redes no peirao de Setefogas en Rianxo a principios do século pasado. Na pág. 9 un momento da xornada de embarcacións tradicionais en Cambados (2005) nunha foto de X. Taboada que tamén ilustra o discurso de Fernández Rei, académico da RAG e membro da Federación Galega para a Cultura Marítima e Fluvial, que leu na RAG, a semana pasada

En Lubián, entre a Portela da Canda e do Padornelo, o 8 de setembro festexarán o seu patrón San Mamede coa recuperada tradición do "carro enfeitado", que inzan de flores e vexetación e que logo pasean por toda a vila coa xente detrás bailando, cantando e bebendo, ata deixaren o carro no adro da igrexa. Ese rito do carro "afeitado", que é como din os vellos portelaos, seguramente é unha tradición precristiá, como deben selo tantas festas e ritos que tamén o 8 de setembro (ou arredor del) se celebran en Muxía e en Rianxo, en Amil e no Cebreiro, na Saínza e na Franqueira e noutras parroquias onde hai ese día festa dedicada á Virxe.

Na Galicia da beiramar estas festas coincidirán coas grandes mareas vivas (e as grandes secas) do equinoccio de outono: son as "mareas dos lagares" de Cambados, que marcarán o comezo da vendima; son as "lagarteiras" de setembro da batida costa de Valdoviño, esas mareas tan areladas polos percebeiros por descubriren pedras sempre cubertas polo mar. E na Galicia rural, estas festas marcarán o

e noutros lugares do alto Minho portugués farán o mesmo cos carochos e coas masseiras, derivacións estas da "bruta" e fermosa ghamela da Guarda. Nos meses de verán, desde Ferrol a Vila do Conde, camiño da desembocadura do Douro, faranse encontros e regatas a vela de embarcacións tradicionais apareladas ó xeito tradicional, e asemade estudarase o patrimonio inmaterial dos mares (e dos ríos) da Gallaecia, non cunha visión saudosista e folclórica dun mundo que se foi, senón para valorizar a herdanza recibida, engadíndolle novas e frutíferas achegas desde o traballo mariñeiro de hoxe e de mañá.

E cando chegue o vindeiro 17 de maio e a Academia Galega estea a homenaxear na Coruña ou en Sada (ou nestas dúas vilas) a Manuel Lugo Freire, ese mesmo día, un ano máis, a Escola de Navegación Tradicional da Cultural "Dorna" da Illa da Arousa botará ó mar as dornas apareladas con vela de relinga (a popular vela "de cuadro") para facer unha travesía pola ría da Arousa en honra de Manuel Antonio e de Xaquín Lorenzo e de toda a xente que poetizou e estudou

comezo da primavera de outono, que é como de xeito tan poético os labregos da Terra Chá e de tantas outras terras galegas denominan a estación do ano que vai da vendima á castañeira de Otero Pedrayo.

Alá "por Santos", en Sárdoma e noutras parroquias rururbanas de Vigo os rapaces furarán "cabasas" para meter velas acesas dentro, que colgarán das ponlas das árbores que rodean os camiños para asustar as rapazas; e en Cambados furarán "calacús", que é como se chaman as cabazas no Salnés, aínda que hoxe xa non se poñan nas fontes para "darñe unha impresión ás mulleres e ás mosas que ían buscar aghua".

Polo San Martiño, por todas partes faranse magostos, á vez que os trompos irán para o camiño, para logo polo San Amaro volveren ó faiado.

En Chantada e noutras partes da cunca do Miño seguirán recuperando e estudando os batuxos e outras barcas de río, de igual xeito que en Lanhelas

o mar. E no verán, e ata ben entrada a primavera de outono, os patróns desa Escola seguirán aprendéndolle a velear en dorna e en lancha xeiteira a quen estea interesado na cultura marítima, á vez que lle transmitirán o léxico e os saberes mariñeiros que eles mesmos aprenderon (e seguen a aprender) no libro salgado do mar e no contacto diario cos vellos patróns. Pase o que pase o vindeiro 25 de novembro, estas accións e moitas outras que se continuarán a facer ás dúas beiras do Miño, do Sil e do Eo e ás dúas beiras dos portos de Pedrafita e da Canda son unha garantía para que o inmenso caudal das tradicións orais galegas e portuguesas se recupere, se revitalice e se transmita para gozo noso e das vindeiras xeracións. E deste xeito os galegos e os portugueses (e tamén os estremeiros) que habitamos a costa e o interior da antiga Gallaecia contribuiremos a afianzar a nosa identidade común neste xeira globalizadora e uniformizadora.

Memorias vivas

Museo provincial de Lugo

O Museo Provincial de Lugo vén apostando desde hai anos pola incorporación do noso patrimonio inmaterial ás súas propostas didácticas. A natureza etnográfica dalgúns das coleccións expostas en institucións dependentes organicamente como o Museo Fortaleza San Paio de Narla de Friol, Museo Pazo de Tor e no Museo Provincial do Mar de San Cibrao, así como as que se poden ver nas salas do antigo convento de San Francisco de Lugo, esixen ese esforzo.

O patrimonio intanxible é un ben cultural que se sustenta na herdanza que recibimos dos devanceiros e que se renova coas novas xeracións. A lingua, a literatura tradicional, os mitos, ritos, xogos, música e todos e cada un dos moitos aspectos a considerar da nosa cultura tradicional e popular constitúen tamén, sendo un valor en si, recursos de comunicación que non podemos desprezar. As persoas que traballan desde a educación e a didáctica dos museos saben o complicado que resulta transmitir coñecementos á poboación escolar. Atopar o léxico axeitado, a forma precisa, a metodoloxía óptima, resulta complicado. Os museos trasladan, ou tentan, o pasado cara ó futuro; o presente redúcese, esencialmente, a un acto de comunicación, mesmo de intercomunicación entre xeracións, que require tino e tacto.

Nesta liña de pensamento o Museo Provincial de Lugo ten desenvolto diversas propostas ao longo dos últimos anos nas que a nosa cultura inmaterial tivo unha presenza acorde ao seu valor cultural: actividades para grupos escolares interrelacionando xéneros da literatura tradicional con obras de arte, "memorias vivas" nas que se pon en comunicación aos avós e aos netos para falar do Nadal, do Entroido ou de calquera outro asunto do ciclo festivo tradicional, ou encontros con inmigrantes para intercambiar información sobre costumes duns e doutros. Téñense organizado exposicións sobre espantallos, bonecas ou sobre a sega; conferencias e mostras artesanais; promovéronse publicacións de libros coma *Da fala dos brañegos. Literatura oral do concello e Abadín*, coincidindo coa proposta do ICOM para celebrar o Día Internacional dos Museos do ano 2004, baixo o lema

"Museos e Patrimonio Intanxible". Desde o ano 2004 desenvólvese unha revista oral denominada "Pazo das Musas" que se inspira, en certo modo, nas antigas reunións (fías, polavilas, cegadas) para contar e cantar, para falar do que pasa, do que pasou, do que nos pode pasar. O número de setembro dedicouse monograficamente ao Patrimonio Inmaterial Galego-Portugués. No

seu do Museo Provincial de Lugo creouse o Grupo de Investigación Etnográfica "Chaira" que tantos traballos leva achegado ao coñecemento da nosa literatura tradicional.

En resumo, cóidase especialmente o aspecto educativo para incidir nun sector social do que depende en gran medida a pervivencia dos valores que representa a tradición oral. Séguese traballando nese labor, tamén no de conservación e estudo, porque lonxe de crer que a sociedade tecnolóxica actual pode arrasar todas estas ancestrais manifestacións, débense incorporar e utilizar ben todos os medios tecnolóxicos ao noso dispor para protexer e potenciar estes recursos culturais que aínda perviven vizosamente malia os riscos que sobre eles penden. A tradición e a modernidade non son opcións antagónicas senón complementarias.

A tradición oral galego-portuguesa atesoura e reúne todos os requisitos necesarios para o seu recoñecemento pola UNESCO como *Obra*

Mestra do Patrimonio Inmaterial da Humanidade. No Manifesto a prol do recoñecemento pola UNESCO da Tradición Oral Galego-Portuguesa díciase: "O Museo Provincial asume no presente e asumirá no futuro os retos que ese nomeamento nos esixirá como institución. Farémolo con responsabilidade e con agrado, dende o convencemento de que o patrimonio inmaterial non é un recurso illado, porque o patrimonio inmaterial interactúa dende sempre co patrimonio natural, co patrimonio etnográfico material, co patrimonio histórico artístico e polo tanto é e será sempre, e máis se sabemos potencialo, unha importante fonte de recursos culturais, formativos e mesmo económicos para os nosos pobos".

Sempre máis alá

Quedan tan só uns poucos días para que as tradicións orais galego-portuguesas poidan ter a consideración de Obra Mestra do Patrimonio Oral e Inmaterial da Humanidade. A iniciativa, promovida primeiramente dende a Asociación Cultural e Pedagóxica Ponte... nas Ondas!, ten como obxectivo a divulgación, promoción e preservación da cultura tradicional común a ambas as dúas comunidades, e abrangue un extenso conxunto de manifestacións que van da literatura oral á música e a danza, pasando polas formas de cultura ligadas ao medio marítimo e agrario, polas artes e oficios, as festividades, a simboloxía e a propia afinidade lingüística.

Dende o ano 2001, aquelas escolas que viron nas primeiras proclamacións da UNESCO unha posibilidade de dinamización deste patrimonio común, foron sumando vontades: o Consello da Cultura Galega, a Comunidade de Traballo Galicia-Norte de Portugal, a Federación Galega pola Cultura Marítima e Fluvial, a Real Academia Galega, museos como o Provincial de Lugo e o Museo do Pobo Galego, concellos e deputacións provinciais e a Consellería de Cultura e Deporte, son só algunhas das entidades e persoas que contribuíron á promoción desta iniciativa, xurdida dunha sociedade civil que puxo de relevo a necesidade de darlle pulo a un patrimonio longamente esquecido e relegado da historia oficial.

Pero o interesante non é só que, por primeira vez, unha candidatura presentada conxuntamente por dous estados da Comunidade Europea, opta á dita proclamación por parte da UNESCO, nin o recoñecemento que esta supón. Hai que ir máis alá da obtención dun certificado de proxección internacional. O que pode resultar máis produtivo do proceso levado a cabo en torno a ela é a necesaria revisión, estudo, posta en valor e actualización da nosa cultura popular. Algo imprescindible para coadxuvar na construción dunha Galicia artellada social, cultural, económica, territorial e administrativamente.

O potencial do noso patrimonio inmaterial vai mais alá da conservación museística ou a recreación no escenario. Contén en si mesmo o reforzamento dun sinal de identidade como a lingua, pero tamén ferramentas útiles para a educación, a creación de emprego, a xeración de modos sustentables de explotación do medio, o desenvolvemento industrial e a innovación.

O compromiso real co noso patrimonio inmaterial pasa pola súa xestión en relación con todas estas áreas, o que axudará a garantir a súa pervivencia no contexto dunha sociedade xa distinta a aquela que a creou pero que está en débeda con ela dende o recoñecemento da mesma e na mesma. Pasa polo seu uso como resposta á globalización cultural e, á vez, como elemento integrador nun momento de incorporación de xentes procedentes doutras culturas, retos aos que a revitalización do noso patrimonio inmaterial pode servir de resposta. A súa proxección apóiase en tomalo como sistema válido para a construción dun futuro máis harmónico.

(As ilustracións reproducen unha silueta da compositora Mercedes Peón, unha referencia na fusións de música raíz (superior) e a imaxe dunha malla en Castro de Rei (6-9-2005) sobre un texto que o equipo de investigación do Museo do Pobo Galego elaborou para este monográfico da RDL)

Coordinación: A.R. López e S. Noia. Deseño: Signum. Fotocomposición: Chico Mirás.

